

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ: СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНИХ ХРИСТИЯНСЬКИХ КОНТЕКСТІВ

У статті досліджуються способи та форми трансформації традиційних структур у сучасному дискурсі. Проводиться думка про те, що аксіологічна функціональність традиційного матеріалу у нових версіях сприяє глибокому осмисленню трагічних катаклізмів сучасності.

Ключові слова: традиція та новаторство, традиційні структури, аксіологічні домінанти, епоха-реципієнт.

Актуалізація формально-змістовних характеристик традиційних структур у сучасному літературному континуумі обумовлена їх здатністю концентрувати багатовіковий досвід еволюції людської цивілізації. У процесі рецепції такі структури долають часові бар'єри шляхом адаптації до запитів іншого художньо-естетичного континууму і, завдяки гнучкості і відкритості структури змістовних характеристик, відображають національно-психологічні ознаки реципієнта.

Актуальність даної проблеми є очевидною, оскільки такі структури здатні об'єднувати минуле, сьогодення і майбутнє і відроджуються у літературі іншої культурно-історичної епохи тоді, коли суспільство потребує осмислення глибинних витоків екзистенційних процесів свого часу.

Мета та завдання статті полягають у дослідженні характеру переосмислення універсальних структур у сучасному літературному дискурсі та виявленні загальних тенденцій їх трансформаційної еволюції.

Постановка проблеми трансформації традиційного сюжетно-образного матеріалу у різних аспектах його функціонування відображена у дослідженнях Олександра Веселовського, В.М. Жирмунського, М.М. Бахтіна, О.С. Бушміна, А.Є. Нямцу, І. Бернштейн, О.І. Білецького, Д.С. Наливайка, М. Грабар-Пассек, Є. Мелетинського, О. Фрейденберг, В.М. Топорова, Р. Барта та ін.

Різноманітність форм і способів переосмислення традиційних структур свідчить про феномен багатофункціональності класичних зразків у новому контексті на композиційному, проблемно-тематичному та інших рівнях. Серед численних трансформацій легендарно-міфологічного матеріалу особливу популярність мають "обробки" античних, біблейських сюжетів, образів, мотивів, яка обумовлена їх потенційним осучасненням класичних структур. А.Є. Нямцу зазначає: "Створення "обробок" є своєрідним естетичним показником глибинного освоєння духовних цінностей минулого сучасною культурою" [2, с. 64].

Значна частина "обробок" виникає в перехідні періоди розвитку цивілізації, коли суспільство потребує осмислення витоків драматичних катаклізмів сучасності. Так, трагічні події Польщі ХХ століття зумовили звернення багатьох письменників до світової класичної спадщини, аксіологічна функціональність якої не тільки допомагає знайти рішення екзистенційних протиріч часу, але й сприяє органічному включенню національної літератури до світового літературного процесу.

Осмислюючи процеси сьогодення, автори "обробок" прагнуть зрозуміти поведінкові мотивації класичних персонажів з точки зору сучасності, тому в таких версіях простежується поглиблення психологічних аспектів образу, що дозволяє авторові проникнути у внутрішній світ героя, а традиційний сюжет наповнюється новим ідейним змістом.

Особливого інтересу для сучасної літератури набувають традиційні образи міфологічних жінок, у яких закладені суперечливі архетипні характеристики, що дозволяють побачити у жінці, з одного боку, слабкість та незахищеність, з іншого – силу духу, яка несподівано виникає у критичній ситуації і вимагає від жінки рішучих вчинків, стійкості характеру, здатності до самопожертви.

У сучасних обробках традиційних структур пошук досвіду людини у вирішенні внутрішніх протиріч особистості, конфлікту особистості і натовпу, тема трагічної долі пророка асоціюється із міфом про Кассандру, ідейно-тематична сутність якого з часом набуває нових ознак и сучасних принципів осмислення. Так, героїня "Монологу для Кассандри" В. Шимборської принципово відрізняється від класичного образу актуалізацією мотиву сумніву героїні у правдивості своїх пророцтв через нерозуміння, а інколи й презирства з боку оточуючих. У деяких сучасних версіях саме фактор психологічної роздвоєності Кассандри відіграє вирішальну роль у кінцевому результаті Троянської війни. Внутрішній конфлікт героїні породжує невпевненість у своїх здібностях, результатом чого стає неможливість Кассандри вплинути на хід трагічних подій Трої:

”Це я, Касандра,
 А це моє місто під попелом.
 А це мій жезл і стрічки пророцькі.
 А це моя голова, повна сумнівів” [4, с. 28]

Монолог Кассандри звучить вже після трагічного падіння Трої, тому має елементи сповіді. Осмислюючи своє життя, Кассандра заздрить простим смертним, котрі мали змогу насолоджуватися щасливими миттями життя, не знаючи майбутнього. Трагедія Кассандри полягає в тому, що, володіючи даром передрікати смерть, вона була позбавлена головного – почуття надії, на якій будуються людські мрії про щасливе майбутнє:

”Вийшло по-моєму.
 Але що з того.
 А це моя сукня, обпалена вогнем.
 А це моє знаряддя пророцьке.
 А це моє викривлене обличчя.
 Обличчя, яке не знало, що могло бути прекрасним” [4, с. 30]

Поетеса осмислює психологічні протиріччя Кассандри шляхом дегероїзації її формально-змістовних характеристик. Варто зазначити, що, звертаючись до образів міфологічних жінок, які здатні у подальших рецепціях виявляти свої несподівані риси характеру, В. Шимборська принципово надає своїм героїням ознак сучасної жінки, і, з одного боку, підтверджує універсальність міфологічних образів, а з іншого – автор дає можливість побачити інші поведінкові мотивації класичних героїнь, зрозуміти мотиви їх вчинків із сучасної точки зору. Так, трансформацію домінуючих характеристик легендарної героїні шляхом ”обробки” знаходимо також у вірші В. Шимборської ”Жона Лота”. Сучасні інтерпретації біблійної легенди у польській літературі (Ю. Лободовський, І. Лиснянська) виходять з того, що вчинок героїні не є гріхом, тому автори переймаються співчуттям до Лотової дружини. Вірш В. Шимборської витканий з перерахування можливих причин-виправдань, що змусили дружину Лота озирнутися:

”Я озирнулася ніби з цікавості.
 Але, крім цікавості, могла мати інші причини.
 Озирнулася, шкодуючи за срібною мискою.
 Через неуважність – зав’язуючи ремінці сандалів.
 Щоб не дивитися більше на праведну шию
 Мого мужа, Лота.
 З раптової впевненості, що коли б я померла,
 він навіть би не зупинився” [4, с. 68]

Автор аналізує біблійну ситуацію з точки зору сучасності, її героїня озирається не з релігійних міркувань непокори, а жалкуючи за своїм щасливим минулим, яке вона пов’язує з рідним містом (порівн. ”Лотова дружина” А. Ахматової):

”Я озирнулася від самотності.
 Від сорому, що тікаю крадькома.
 Від бажання крику, повернення” [4, с. 68].

Для творчості В. Шимборської характерний діалог між минулим та сьогоденням з потенційною проекцією на майбутнє. Ситуації давнього минулого органічно взаємодіють із сучасним авторським сприйняттям, результатом чого є наповнення сучасних творів універсальною проблематикою. Розмірковуючи з приводу хронотопної своєрідності традиційних структур, А.Є. Нямцу зазначає: ”Незавершене теперішнє при багатосторонній взаємодії з замкнутим, ціннісно усталеним минулим, що здійснюється в новому літературному контексті, утворює складну часову модель світу (національну чи загальнолюдську), яка в підтексті має ймовірну направленість на майбутнє” [2, с. 13]. Так, у вірші польської поетеси ”Мить у Трої” спостерігається осучаснення античного сюжету про Єлену Троянську. Використовуючи протосюжет у якості алюзії, автор трансформує формально-змістовні характеристики образу Єлени до узагальненого образу ”маленьких дівчаток”. Історія долі класичної героїні в авторському сприйнятті стає універсальним зразком типової долі сучасних дівчат, які легковажно мріють про вдало влаштоване життя.

Особливе екзистенційне звучання в польській літературі ХХ ст. мають ”обробки” традиційних структур з чітко вираженою есхатологічною спрямованістю. Як правило, такі традиційні сюжети осмислюються у літературі другої половини ХХ ст., насиченої трагічними катаклізмами та моделюють критичні ситуації для існування людства (І. Лиснянська ”У передмісті Содому”, К. Кьолер ”Голос з Атлантиди”, М. Баранецький ”Голова Кассандри”, З. Герберт ”Про Трою”, ”Фрагмент” та ін.).

Серед інших есхатологічних традиційних структур у культурний контекст ХХ століття вдало вписується тема античної Трої. Загинула цивілізація особливо цікавить сучасну людину, яка опинилася у ситуації відчуття краху сучасного світу. Актуальність звернення і сучасної обробки троянського циклу міфів обумовлена також і часом його формування. Цей цикл створюється в перехідний період у житті античного суспільства, коли поряд з економічними змінами відбувається переоцінка морально-етичних принципів. Формується новий погляд на місце людини у навколишньому світі.

Сюжетна схема оповідання М. Баранецького "Голова Кассандри" суттєво відрізняється від свого протосюжету. Впізнання протосюжету забезпечують антимілітаристське звучання та формально-змістовні доміанти образу Кассандри, які присутні в новій версії на рівні підтексту.

Голова Кассандри – це назва найпотужнішої ядерної установки, після активації якої людство чекає неминуча загибель. Її існування – це свого роду пророкування апокаліпсису, тобто реалізація на рівні асоціацій функціональних характеристик давньогрецької Кассандри. Перед тими, хто залишився жити після ядерної війни стоїть завдання знайти та знешкодити боєголовку, тобто, проводячи асоціації з класичним протосюжетом, – спростувати пророцтво Кассандри. Проте фінал оповідання песимістичний: скоріше за все й цього разу трагічне пророцтво Кассандри буде неминучим для людства.

Яскравим прикладом "обробки" традиційного матеріалу є і поезія З. Герберта, художній світ якої є органічним поєднанням минулого, сьогодення та майбутнього. Звертаючись до сюжетно-образного матеріалу античності, автор наповнює його сучасним злободенним змістом з ідейною актуалізацією проблеми важливості зберігання у сучасності універсальних морально-етичних принципів.

В багатьох поетичних збірках З. Герберта основною є тема військових конфліктів, до філософського осмислення якої автор залучає античну, біблійну тематику. Зокрема, у поетичних творах, присвячених трагічній історії Польщі ХХ століття часто фігурує образ античної Трої. Екзистенційні авторські роздуми виникають через ототожнення Польщі і Варшави з античною Троєю. Міфологічний сюжет осучаснюється на рівні асоціацій та стає уособленням хронотопної універсалізації: події в Трої – це не тільки те, що сталося в давнину, але й те, що відбувалося тоді, зараз і відбуватиметься в майбутньому – для автора це приклад циклічних процесів еволюції цивілізації. Античність у творчості З. Герберта багатифункціональна: це і своєрідний зразок, норма, від якої відходить сучасна цивілізація, а з іншого боку, в античності концентрується досвід багатовікової світової історії. Поет осмислює причини поразки античного міста через проекцію даної ситуації на події сучасної Польщі та стверджує необхідність збереження усталених моральних цінностей, що здатні врятувати людство від зникнення:

"Каменной Трои не просим сияющей славы не просим
Пленниц и прочей добычи не просим Владыка не просим
Но если можешь разгладь искаженные яростью лица
В руки вложи доброту как вложил в эти руки железо"
("Фрагмент")

Не менш популярною формою трансформації традиційного матеріалу є його продовження в сучасному контексті. Метою продовжень є логічне завершення відомих колізій з точки зору сучасності. При цьому сучасні продовження мають виходити з логіки подальшого розвитку класичного сюжетно-образного матеріалу й зберігати мінімальний комплекс домінантних характеристик протосюжету або образу, які забезпечують його впізнання.

Характерним прикладом продовження традиційного сюжету є вірш З. Герберта "Домислы на тему Вараввы". Основу твору складають міркування автора про вірогідну подальшу долю Варавви після відомих подій. Типовим для продовжень є початок вірша: "Что стало с Вараввой дальше? Я спрашивал, ничего неизвестно". Для актуалізації універсальних проблем людства автор використовує прийом зближення історичного та сучасного часу. Так, нівелюючи часові межі, автор стає свідком того, що відбувається в давнину і підкреслює цим позачасову актуальність проблеми відношення людства до пришествя Христа:

"Я кричал как другие, отпусти Варавву
Кричали все если б я один и молчал
Все равно бы стало в точности так как стало"

Різні версії вірогідної долі Варавви після його звільнення з-під варті є узагальненим свідченням існування всього людства, яке знає про Христа і продовжує жити мимо тієї Істини, що відкрилася колись людям:

"А Варавва быть может вернулся в разбойничью шайку
Убивает мгновенно грабит до нитки
Или решил заняться гончарным делом
И руки замаранные преступлением
Очищает божественной глиной..."

Отже, в контексті переосмислення традиційного сюжетно-образного матеріалу спостерігається суттєве ускладнення аксіологічних домінант класичних зразків шляхом актуалізації у сучасних версіях психологічної та соціально-філософської проблематики. "Обробки" та продовження як одні з найпродуктивніших форм трансформації традиційних структур нерідко спрямовані на осучаснення проблематики протосюжету, яке часто відбувається через універсалізацію хронотопних характеристик у сучасному контексті, тобто через органічну взаємодію сталого минулого, сьогодення та потенційного майбутнього часу.

Література

1. Баранецкий Марек. Голова Кассандры // Лунная ночь: [Научно-фантастические произведения польских писателей: Пер. с польского / Сост., послесл. Б. Скачкова]. – М.: Мол. гвардия, 1990.
2. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): [Монография]. – Черновцы: "Рута", 2007.
3. Тому, що вони суцї: [Антологія сучасної польської поезії / Упоряд. С.О. Шевченко]. – 2-ге вид. доп. – Л.: Каменяр, 2005. – 711 с. – (Б-ка слов'янських літератур). – ISBN 5-7745-0923-0.
4. Шимборська Віслава. Вибрані поезії та есеї / В. Шимборська; Пер. з пол. Я. Сенчишин. – Л.: Літопис, 2001. – 223 с. – (Література сусідів).

Summary

Irina Taranhul

Life of myth is in a modern literary context

In the article methods and forms of transformation of traditional structures are probed in a modern context. An idea is conducted that axiological functionality of traditional material in modern versions is instrumental in the deep comprehension of tragic cataclysms of contemporaneity.

УДК 261.7:316.61

© Ірина Гаюк
м. Львів

ГРА ЯК ЗАСІБ СТРУКТУРУВАННЯ СВІТУ: САКРАЛЬНІ ВИМІРИ

У статті зроблено порівняльний історичний аналіз феномену гри від архаїчної доби до сучасності, показано первинність саме сакральних вимірів гри, як важливого чинника світобудови.

Ключові слова: гра, сакральність, Космос, міф, номос, свято, ритуал, традиція, Хаос.

Актуальність теми полягає у тому, що вивчення будь-яких вимірів людського буття доводить постійну наявність у ньому гри у найрізноманітніших її проявах. Однак, попри значну кількість досліджень, присвячених цьому феномену, гра, зазвичай, розглядається, як виключно соціально-історичне явище, що, по суті, зводить її до ужиткового рівня. Такі концепції не дають відповіді на основне питання, а саме: чому гра від початків посідає усталено важливе місце в людському житті?

Тому **метою** цього дослідження є порівняльний історичний аналіз феномену гри від архаїчної доби до сучасності, а завданням – довести первинність саме сакральних вимірів гри, як важливого чинника світобудови, і показати її витокові онтологічний та космогонічний змісти.

В соціології культури існує поняття «універсалії», тобто явища, притаманні усім людським спільнотам в усі епохи. Американський соціолог Дж. Мердок виокремив понад 70 таких культурних універсалій, зокрема, мову, закон, релігію, символи, виготовлення знарядь праці, сексуальні обмеження, спорт, натільні прикраси тощо. В число найважливіших з них у всіх народів світу завжди входили ігри [9, с. 45–46].

В. Померанц вважав, що „підвищена схильність до ігор мала відповідне значення в загальному процесі сапієнталізації. Вона допомагала розвитку мови, символіки взагалі, сприяла переходу до праці (багато відкриттів, навіть тоді, коли людина діяла цілеспрямовано і за планом – були зроблені під час гри). Граючи, люди винаходили і засвоювали багато соціально-первинних форм поведінки. Однією з таких форм була «обрядова поведінка. До сьогодні «примітивні» обряди дуже схожі на ігри: танці ржених, танці в масках, хороводи». На думку Г. Померанца, первісна релігія взагалі – це обрядове дійство. „Це гра, завантажена сенсом (почасти – правдивим, почасті – неправдивим), однак безпосередньо за своєю формою – гра. Від тваринних ігор вона відрізняється поясненням, навіщо все це робиться: це гра у дійсність,